

DERNEKLERİN «SİYASETLE İŞTİGALİ»

Mümtaz SOYSAL

«Siyasî nitelikteki dernekler» ve «derneklerin siyasetle uğraşması» konuları, 1964 ve 1965 yıllarında Siyasî Partiler Kanununun parlâmentoda görüşülmesi sırasında uzun tartışmalara yolaçmıştı. Son aylarda, özellikle öğrenci derneklerinin siyasî konulardaki davranışları ve tutumları dolayısıyla aynı sorunlar yine ön plâna çıktı. Yasaklayıcı hükümleri uygulamak durumunda bulunan yönetim makamları veya bunlara göre ceza vermek yetkisine sahip yargı kuruluşları henüz bu alanda yerleşmiş olan yanlış anlayışlardan tam anlamıyla kurtulabilmiş sayılamazlar. Bu bakımdan aynı sorunların 1961 Anayasası ışığında ele alınması ve hukuk açısından zihinlerde belirebilecek tereddütlerin giderilmesi gereklidir.

«Siyasî Cemiyet» ve «Siyasî Parti»

13 Temmuz 1965 tarihli ve 648 sayılı Siyasî Partiler Kanunu çıkıncaya kadar, Türk hukuk sisteminde siyasî cemiyet - siyasî parti ayırımı kesin bir nitelik kazanmamıştı. 1961 Anayasasının siyasî partilere özel bir yer ayırması ve bunlarla ilgili bazı temel hükümler getirmiş olması, aradaki benzerlikleri ve ayrılıkları açıklığa kavuşturmak bakımından yeterli değildi. Siyasî Partiler Kanunu, sorunun hiç olmazsa siyasî partilerle ilgili yönüne kesinlik vererek, partilerin temel niteliklerini ve bağlı kalmak zorunda oldukları hükümleri ortaya koyarak bu ayırımın yapılmasını büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Ama yine de çözümlenmesi gereken çeşitli sorunlar vardır: hattâ denebilir ki Anayasa ve Siyasî Partiler Kanunu daha önce bulunmayan birtakım yeni sorunların daha belirmesine yolaçmıştır.

1961 Anayasası, çeşitli maddelerinde «dernek» ve «siyasî parti» kavramlarına ayrı ayrı yer vermekle, hattâ bazı durumlarda her iki çeşit kuruluşun ayrı hükümlere tâbi olacağını açıkça belirtmekle daha önceki karışıklığı kesinlikle sona erdirmiş olmuyordu. 56. madde siyasî parti kurma hakkını ortaya koymakta, partilerin si-

yasî hayattaki yerini tanımlamakta ve 57. madde de partilerin uya-
cıkları esasları sıralamaktaydı. Buna karşılık, dernek kurma hakkı,
siyasî parti kurma hakkı gibi «siyasî haklar ve ödevler» bölümün-
de değil, Anayasanın «doğal hukuk» düşüncesinden en çok esinlen-
miş olan «kişinin hakları ve ödevleri» bölümünde yer almaktaydı.
Ayrıca 19. maddede, lâikliğe aykırı davranışlarda bulunacak kuru-
luşların kapatılmasıyla ilgili hükümler getirilirken, derneklerin
«yetkili mahkemece», siyasî partilerin de «Anayasa Mahkemesin-
ce» kapatılacağı belirtilmekteydi. Ama derneklerin politikayla iliş-
kileri konusu açıklığa kavuşturulmuş değildi. Zaten bir anayasa-
nın bu ayrıntılara inmesi beklenemezdi.

Hâlâ yürürlükte olan 3512 sayılı ve 28 Haziran 1938 tarihli Ce-
miyetler Kanunu, başka bakımlardan olduğu gibi, kavram belirsiz-
liği bakımından da Anayasanın bile gerisinde kalıyor. Gerçekten,
3512 sayılı yasa, ilk bakışta, ya «cemiyyet, siyasî cemiyyet, siyasî
parti» olmak üzere üçlü bir kategorilendirme getirir gibi gözükme-
kte, ya da «siyasî cemiyyet» ve «siyasî parti» sözlerini eşanlamlı ola-
rak kullanmaktadır. Gerçekten, yasanın 3. maddesi, «*cemiyyetlere*
âza olacakların medenî haklara sahip ve onsekiz yaşını bitirmiş
bulunmaları lâzımdır» dedikten sonra, *siyasî cemiyyetlere* âza ola-
bilmek için mebus seçmek hakkını haiz olmaları şarttır» hükmünü
getirirken «siyasî parti»den ayrı bir kategori yaratır gibidir. Hele,
aynı yasanın 15. maddesinde «*siyasî partilerden başka* cemiyyetler
birden fazla mevzu ile uğraşamazlar» hükmünün bulunması bu
kanıyı güçlendirmektedir. Oysa, uzun süre, uygulamada bu ayırım
güdülmemiş, siyasî partiler hakkında siyasî cemiyyetlerle ilgili hü-
kümler uygulanmıştı. Aslında, böyle bir ayırım güdülmemiş olma-
sının, çok partili hayata geçip geçmeme bakımından pek büyük bir
önemi yoktu. 1946 yılına gelinceye kadar, siyasî olsun olmasın
bütün cemiyyetler, yasadaki 4. maddenin 3. fıkrası gereğince, «ana
nizamnamenin verildiği mülkiye makamlarınca tescil olduğuna
dair bir vesika» almak zorunluluğundaydılar. Yalnız, «siyasî cemi-
yyetlerle birden ziyade vilâyetlerde faaliyet gösterecek cemiyyetlerin
ana nizamnameleri ve beyannameleri Dahiliye Vekâletine» verilir-
di. Çok partili hayata geçiş, önce 18 Temmuz 1945'te kurulan Mil-
lî Kalkınma Partisi'nden başlayarak, yönetim makamlarınca bu
«tescil vesikası»nın verilmesiyle, sonra da 5 Haziran 1946'da 4919
sayılı yasanın bu zorunluluğu kaldırmasıyla oldu. Değişen 4. mad-
deye göre, artık «siyasî dernekler»in faaliyete geçebilmeleri için bir
«bildirim»de bulunmaları yetmekteydi.

Dernekçiliğin Sınırları

Çoğunlukla sanıldığığının tersine, tek partililiğin en koyu döneminde çıkarılan 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu bile *bütün* derneklerin «siyasetle iştigal»ini yasaklamış değildir. «Siyasî dernekler»in kurulması ve faaliyete geçebilmeleri, belli bir «müsaade» mekanizması çerçevesinde yasaca mümkün görüldüğü gibi, yine o yasanın tekniğine göre «siyasî dernek»le «siyasetle iştigal eden dernek» aynı anlama gelmemektedir. «Siyasî dernek», öbür derneklerden farklı bir bildirim ve müsaade mekanizmasına bağlı tutulan ayrı bir kategoriye göstermektedir. «Siyasetle iştigal», ise aşağıda da görüleceği üzere, yalnız öğrenci dernekleri dolayısıyla kullanılan ve yasanın başka yerlerinde «kategori» olarak tekrarlanmayan bir «faaliyet» olmaktadır. Başka bir deyimle, uzunca bir süre tek parti dışındaki partilerin kurulmasına müsaade edilmemiş olmasının yasal dayanağı «siyasetle iştigal» unsuru olmamıştır. Eğer bu konudaki yönetimsel tutuma mutlaka bir yasal dayanak aramak gerekiyorsa, «yönetimin takdir yetkisi»yle birlikte bir de 3512 sayılı yasanın türlü yasaklamalarla dolu olan 9. maddesine bakmak gerekecektir. Gerçekten, bu hükümlere göre, «devletin mülkî bütünlüğünü bozmağa çalışan, *Teşkilât-ı Esasiye Kanunu*'nun 2. maddesinde yazılı Devlet rejimine aykırı maksat ve gaye güden, ...siyasal ve ulusal birliği bozan... sınıf esasına veya adına dayanan» cemiyetler kurulamıyacaktır. 1946'da çok partili hayatın hukuksal temelleri atılırken, bu kısıtlamalarda da azaltmalar yapılmış, örneğin Anayasada yazılı devlet rejimine aykırı amaç gütmeme, siyasal ve ulusal birliği bozmama, sınıf esasına veya adına dayanmama gibi sınırlamalar kaldırılmıştı.

Görülüyor ki «siyasetle iştigal», yasal kavram olarak, ancak öğrenci dernekleri bakımından kullanılmaktadır. Kavramın çok sık kullanılır duruma gelmesi, yasa dolayısıyla değil, aslında toplumsal ruhbilim ve siyasal davranış alanında çok ilginç incelemelere konu olabilecek bir tutumdan ötürü olmaktadır: Cemiyetler Kanunu'nun kabulünden sonra, kurulan derneklerin çoğu, hiçbir yasal zorunlulukları bulunmadığı hâlde, tüzüklerine «dernek siyasetle iştigal etmez» sözünü koymak gereksinmesini duymuşlardır. Bunda «tescil vesikası»ni kolaylıkla alabilme endişesinin rol oynadığı şüphesiz. Ama, 1946'dan, hattâ 1961'den sonra da aynı davranışların tekrarlanması, toplumdaki siyasal davranış uyuşukluğunun ve «suya sabuna dokunmama» eğiliminin tipik bir belirtisi sayılabilir.

Bugünkü Anayasanın ışığında, hattâ Cemiyetler Kanununun yürürlükteki maddeleri çerçevesinde bile, öğrenci dernekleri dışın-

da hiçbir derneğin siyasetle iştigali yasaklanmadığına göre, bu çok «korkulan» kavrama açıklık getirmek ve endişeleri gidermek gerekiyor. Hattâ bu yapıldıktan sonra, öğrenci dernekleri için konan «siyasetle iştigal» yasağının anlamsızlığı da kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Cemiyetler Kanunu, «siyasetle iştigal»in herhangi bir tanımlamasını vermemiştir. Fakat, asıl önemli olan, bu tanımlama yokluğu değil, 15. maddede «siyasî partilerden başka cemiyetler birden fazla mevzu ile uğraşamazlar» şeklinde ifade edilmiş olan yasaklamadır. Bu yasaklama, aslında, derneklerin çalışmalarını siyasetle iştigal yasağından daha çok sınırlamış oluyor. Gerçekten, çeşitli konuları, toplam hayatını ilgilendiren çeşitli sorunları belli bir siyasal açıdan gören, dolayısıyla «birden fazla mevzuda» belirli bir siyasal görüşle tepkisini ortaya koyan dernek çeşidi yasanın bu hükmüyle çalışamaz hâle gelmekte, daha doğrusu kurulamamaktadır. Cemiyetler Kanunundaki bu hükmün ne kadar «eskimiş» olduğu, anlamsızlaştığı ve sık sık çiğnenmeğe ne derece mahkûm bulunduğu açıkça ortadadır. Bu hükmün bir an önce değiştirilmesi, hattâ dernekler konusu bir bütün olarak ele alınırken ilk ağızda büsbütün çıkarılması gerekiyor. Şimdiki uygulamada, bu maddenin ortaya koyduğu engel, derneklerin tüzüklerinde uzun ve ayrıntılı bir «amaç maddesi» yazarak aşılabilmektedir. İşte bu amaç maddelerine «siyasetle iştigal» kavramının de konabilmesi ya da, başka bir deyimle, derneklerin «siyasî konularla da uğraşacaklarının» amaç maddelerinde belirtilmesi, 15. maddeyi bütünüyle anlamsızlaştıracaktır; çünkü, «siyasetle iştigal»in kapsayamayacağı bir konu düşünmek pek güçtür.

Siyasî Partiler Kanunundaki Yasaklama

Görüldüğü gibi, Cemiyetler Kanunundaki acaipliklerden doğan durumlar, «siyasetle iştigal» kavramına açıklık getirmek şöyle dursun, bu kavramın daha da belirsiz şekilde kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Böyle bir çıkmaz karşısında, sorunu açıklığa kavuşturabilmek için, 13 Temmuz 1965 tarihli Siyasî Partiler Kanununun derneklerle ilgili maddesine başvurmak ve oradaki olumsuz tanımlamalardan hareket edip bazı olumlu sonuçlara varmak gerekiyor.

Siyasî Partiler Kanunu, 1. maddesiyle «Siyasî partiler, toplum ve devlet düzenini ve kamu faaliyetlerini, T.B.M.M. üyeliği ve özel kanunlarına göre mahallî idareler seçimleri ile belirli görüşleri yö-

nünde yönetmek, denetlemek ve etkilemek için sürekli çalışma amacını güden ve propagandası açık kuruluşlardır» dedikten sonra, 2. maddesiyle şu hükmü getirmektedir: «Dernekler, belli bir siyasî partiyi desteklemek veya desteklememek yahut siyasî partiler arasında işbirliği sağlamak veyahut T.B.M.M. üyeliği veya mahallî idareler veya muhtarlık yahut ihtiyar heyeti seçimlerinde belli adayları desteklemek veya desteklememek yahut bunlar arasında işbirliği sağlamak amacıyla kurulamazlar».

Bu hükümle getirilmek istenen yasaklamanın, bazı Batı Avrupa ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletlerinde görülen «seçim kuruluşları»nı önlemek amacını güttüğü açıktır. Seçim zamanlarında, siyasî partilerin yanında, çeşitli kesimlerdeki insanları da seferber edip yarışma gücünü arttırmak, o sırada zaten toplumun türlü çevrelerini etkilemeğe başlamış olan siyasî gerilimi belirli örgütlerde kanalize etmek çok partili demokrasilerde ne derece olağan karşılanıyorsa, sözde «demokratik» olmak iddiasındaki bir yasanın içindeki bu hüküm de, başka bazı hükümlerle birlikte, o derece sırtılmaktadır. Aslında, Siyasî Partiler Kanununun derneklerle ilgili hükmünün yasakları çok daha geniş tutulmak istenmişti başlangıçta. İçişleri Bakanlığınca hazırlanan ve 3.10.1963 tarihinde Bakanlar Kurulunca T.B.M.M.'ne sunulan tasarının 2. maddesinde şu hükümler yer almaktaydı:

«Dernekler, 1. madde anlamında siyasî faaliyette bulunmak yahut T.B.M.M. üyeliği veya mahallî idareler seçimlerinde belli adayları veya siyasî partileri desteklemek veya desteklememek yahut bunlar arasında işbirliği sağlamak amacını güdememez.»

«Sadece ilmî alanda çalışan dernekler yukarıdaki fıkra hükmünün kapsamına dahil sayılmazlar.»

Görülüyor ki tasarımı hazırlayanların başlangıçtaki niyeti, «siyasetle iştiğal» yasağını dolaylı yoldan bütün derneklere uygulayabilmektir. 1. madde, «toplum ve devlet düzenini ve kamu faaliyetlerini... etkilemek»ten sözettiğine göre, «bu anlamda siyasî faaliyette bulunmak amacını» güdemiyecek olan derneklerin de «siyasetle iştiğal»i önlenmiş olmaktadır. Zaten, tasarının gerekçesindeki¹ şu sözler, güdülmek istenen amacı açıkça ortaya koyuyor: «Anayasamız 29. maddesinde dernek kurma hakkını teminat altına almış ve bu hakkın ancak kamu düzenini veya genel ahlâkı korumak için kanunla sınırlanabileceğini belirtmiştir. Bugün hususî hukuk

(1) Millet Meclisi Tutanak Dergisi. 1. dönem, 2. toplantı, S. Sayısı 257, sf. 5.

alanında *gayesi siyasî olan derneklerden de bahsolunmakta, yâni siyasî maksat dernekler için dahi kabul edilmektedir. Şu kadar ki, siyasî faaliyetlere katılmak isteyen derneklerin Anayasamıza göre parti olarak serbestçe teşekkül etmek imkânına malik oldukları ve bu takdirde kapatılmalarının ancak Anayasa Mahkemesine aidolması gibi esaslı bir teminata da sahip bulunmaları dikkate alınır, siyasî parti mefhumuna giren dernekleri, dernek kurma hakkının sınırları dışında saymak iktiza eder. Esasen mer'î Cemiyetler Kanunu müteaddit maddelerinde siyasî dernek ve siyasî parti terimlerini aynı anlamda kullanmış bulunmaktadır. Siyasî partiler için tedvin edilen kanunla *siyasî gayeli dernek anlamında siyasî partiler tanzim edilmiş bulunacağından, bu gayenin genel olarak derneklere tanınmaması yerinde görülmüştür. Ancak, münhasıran ilmî alanda faaliyet gösteren dernekler tabiatıyla siyasî parti anlamında ve siyasî gayeli dernek sayılmamışlardır.*»*

Maddenin Millet Meclisindeki Geçici Komisyonca değiştirilerek aldığı şekil, bu niyeti göstermek bakımından çok daha açıktır :

«Madde 2 — Dernekler,

- a) Toplum ve devlet düzenini ve genel olarak kamu faaliyetlerini etkilemek; veya
- b) Belli bir siyasî partiyi desteklemek veya desteklememek yahut siyasî partiler arasında işbirliği sağlamak amacını güdemezler.»

«Sadece ilmî alanda çalışan dernekler, yukarıdaki fıkranın (a) alt-bendi hükmünün kapsamına dahil sayılmazlar».

Geçici Komisyon raporundan da anlaşılacağı gibi², bu kıstaslar «siyasetle iştigal» kavramını hayli geniş tutmağa yarayacak ve ancak «...tamamiyle objektif çalışma yapan, meselâ Türk Hukuk Kurumu gibi dernekler, bu maddeye istinaden kapatılmıyacaklardır».

Fakat, bu şekle giren maddenin Türkiye'deki dernek çalışmalarını ne derece kısıtlıyacağı hiç kimsenin gözünden kaçmamıştır. Gerek kamu oyundaki, gerekse parlâmentodaki tepkilerin hayli çoğalmasında, Millet Meclisi'nin 29.1.1965 tarihli birleşiminde bütün parti gruplarının temsilcileri ortak bir önerge vermek zorunda kalmakta ve maddedeki (a) bendinin çıkarılmasını istemektedirler. Komisyon da bu önergeye katıldığı için, madde, bazı küçük

(2) Ibid, sf. 26

değişikliklerden sonra bugünkü şeklini almaktadır. Aşırı kısıtlayıcı nitelikteki bendin çıkmasından sonra, Geçici Komisyon sözcüsü Coşkun Kırca, artık maddenin sadece «siyasî partiler hukuku edebiyatında lig elektoral diye anılan ve maksatları siyasî partileri, siyasî parti faaliyeti sarfetmek suretiyle fer'î surette desteklemekten ibaret olan dernekler»i kasteder duruma geldiğini bildirmektedir.³

Aslına bakılırsa, bu hâle getirilmiş bir sınırlama bile, Anayasanın «dernek kurma hakkı»nı belirten 29. maddesi karşısında «aşırı» kaçmakta, hattâ bir bakıma açıkça «Anayasaya aykırılık» yaratmaktadır. Gerçekten, «önceden izin almaksızın dernek kurma» hakkı ancak «kamu düzenini ve genel ahlâkı korumak için» sınırlanabilecektir. Bir de Anayasanın «vicdan ve din özgürlüğü» ile ilgili 19. maddesindeki yasakların dışına çıkan derneklerin yetkili mahkemece kapatılacağı belirtildiğine göre, Anayasayla dernek kurma hakkına getirilmiş olan sınırlamaları bunlardan ibaret saymak gerekmektedir. Hattâ, lâiklikle ilgili sınırlamayı da «kamu düzeni» kavramı içinde düşünerek sadece 29. maddeyle yetinmek bile mümkün. Oysa, 648 sayılı Siyasî Partiler Kanunu ile dernek kurma hakkına sınırlama getirmiş olanlar, bu kısıtlayışın temeli olarak «kamu düzeni»yle ilgili herhangi bir «neden» gösterememişlerdir. Bu konuda açıkça bir «yasama komikliği» ile karşı karşıyayız. Gerçekten, sınırlamaya temel olarak, buluna buluna «genel ahlâk» nedeni bulunmuştur. 11 Şubat 1965 birleşimindeki görüşmeler sırasında, Erzurum milletvekili Nihat Diler, «Anayasanın 29. maddesindeki sarîh hükmüne bu husus aykırı mıdır, değil midir? diye sormakta ve Geçici Komisyon sözcüsünden şu cevabı almaktadır: «29. madde, *genel ahlâkı korumak için kanunla sınırlanabilir* demektedir. Bu hususta *partiler arasındaki münasebetlerde ahlâkiliği muhafaza gayesi mevcuttur*!»⁴

Zorlanması Gereken Sınırlar

Bir bakıma, gerekçelerdeki ve parlâmento görüşmelerindeki sözleri bir yana bırakarak, Siyasî Partiler Kanunundaki 2. maddenin her kelimesi üzerinde durup açıkları zorlamak bile dernek çalışmalarına hayli genişlik kazandırabilecektir.⁵ Kaldı ki, getiri-

(3) Millet Meclisi Tutanak Dergisi. Cilt 35, sf. 323, 48. birleşim (29.1.1965).

(4) Millet Meclisi Tutanak Dergisi. Cilt 35, sf. 480, 55. birleşim (11.2.1965).

(5) Böyle bir yorumlayışın özellikle Türk anayasa hukukuna getirilebileceği genişlik için, bakınız: Mümtaz Soysal, «Anayasa hukuku açısından kapalılık ve açıklık kavramları», *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt XXIII, Sayı 1 (Mart 1968), sf. 261-274.

len hükmün ilk bakıştaki sınırlayıcılığı, Geçici Komisyon sözcüsünü de genel kuruldan gelen eleştiriler karşısında, hayli geniş yorumlarda bulunmağa itmiştir. Bu bakımdan, bütün olanakları iyi kullanmak ve dernek çalışmalarındaki yarı - açık «siyasetle iştigal» kapısını mevcut olmayan engellerle daraltmamak gerekir.

Böyle bir görüşle hareket edince, olanakları şöyle sıralamak mümkün :

a) *Siyasî konularla uğraşmayı amaç edinmiş dernekler kurulabilir* : Siyasî Partiler Kanununun 2. maddesiyle getirilmiş kısıtlama en dar ölçülerle de yorumlansa, bu olanak yine vardır. Cemiyetler Kanunu da derneklerin kuruluş amaçları içinde herhangi bir «siyasî» amacın bulunmasını yasaklamış değil. Burada herkesce kolaylıkla kabul edilecek ve 648 sayılı kanunun en daraltıcı kıstaslarına bile uygun düşecek olan ayırım, «siyasî iktidar mücadelesi» ile «siyasî konularla uğraşma» ayırımıdır. Seçmen yaşının indirilmesi veya yükseltilmesi, mahallî idarelere katılmanın arttırılması, lâikliğin korunması gibi konular, temel nitelikleri dolayısıyla «siyasî» konulardır; şu anlamda ki, bunlar toplumun bir siyasî varlık olarak yaşamasıyla ilgili sorunlara dokunmakta, onun siyasî hayatının türlü yönlerini ele almaktadır. Bu konulardan birini amaç olarak alan, örneğin seçmen yaşının indirilmesini veya Cumhuriyet Senatosu üyeliği için yüksek öğrenim koşulunun kaldırılmasını amaç edinen bir derneğin kurulması önlenemez. Dernek, «toplum ve devlet düzeninin ve kamu faaliyetlerinin» bu yönünü, *seçimler yoluyla değil*, başka yollardan etkileyecektir. Aynı amaçların bir siyasî parti programında da olması veya herhangi bir siyasî partinin bu yönde bir çaba göstermesi durumda hiçbir değişiklik yapmayacaktır.

b) *Herhangi bir dernek, kendi amacıyla ilgili konularda bir «siyasî tutum» takınabilir* : Kuruluş amacı dar anlamdaki «siyasî» konuların tamamıyla dışında olan bir dernek, o amacın gerçekleşmesi için kendisiyle aynı görüşte olan, aynı paralelde veya yakın tutumda bulunan bir siyasî partiyi destekleyebilir, onunla birlikte çalışabilir ve propaganda yapabilir. Siyasî Partiler Kanununun yasakladığı şey, bir partiyi desteklemek amacıyla dernek *kurulmasıdır*; yoksa, başka bir amaçla kurulmuş bir derneğin bir siyasî partiyi desteklemesi değil. Ormanların korunması için dernek kurmuş olanların, bu konuda en güçlü tutumla ortaya çıkan bir partiyi desteklemeleri yasayla önlenmiş sayılamaz. Geçici Komisyon sözcüsü de bu yönde konuşmuştur : «Dikkat buyurulursa, derneklerin burada siyasî partileri kendi görüşleri istikametinde destek-

lemesi yasak edilmekte değildir. Bir dernek muayyen bir fikre sahibolabilir, kendi çalışma sahasında. Eğer bir siyasî partinin görüşü, o derneğin o sahadaki görüşüne tetabuk ediyorsa, *bu görüş yerindedir, bu görüşü destekliyoruz* demek, bu hükme aykırı olmayacaktır... (Derneklerin) kendi görüşlerini desteklemek için bir siyasî partinin görüşü buna uygundur, biz bunu destekliyoruz demeleri, belli bir siyasî partiyi desteklemek amacıyla sarfedilen bir gayret değil, fakat kendi amacının gerçekleşmesi için kendi amacı dahilinde sarfedilen bir gayrettir.»⁶

c) *Bir dernek, seçimler sırasında, kendi kuruluş amacıyla ilgili konularda herhangi bir siyasî partiyi destekleyebilir*: Yukarıdaki olanağın doğal bir sonucu, orada söz konusu edilen desteklemenin seçimler sırasında da devam edebilmesidir. Seçim dönemleri dışında desteklemenin ve birlikte çalışmanın mümkün olduğunu söylemek ve seçim dönemleri sırasında aradaki ilişkilerin tümüyle kesilmesini istemek ne gerçeklere uygun düşer, ne de mantığa. Böyle bir tutum, olsa olsa, dolambaçlı yolların çoğalmasına yol açabilir. Bu konuda asıl üzerinde durulması gereken nokta, seçim dönemlerindeki harcamalar ve başka konular bakımından siyasî partilerin tâbi oldukları denetimde gedik açılmaması ve muvazaa yollarına gidilmemesidir. Türkiye'deki seçim ve siyasî partiler hukukunda bu boşlukları gidermek, seçim dönemlerinde siyasî partileri destekleyen dernekleri de benzer bir denetime tâbi tutmak kaçamak yolları önleyebilir. Yoksa, bu muvazaa ihtimallerini düşünerek, Anayasayı ve hattâ Siyasî Partiler Kanununun 2. maddesini bir yana itmek çok daraltıcı sonuçlara yol açabilir. 648 sayılı yasa, derneklerin seçimler sırasında partileri desteklemesini değil, *desteklemek amacıyla kurulmasını* yasaklamıştır. Hattâ, ilk metinlerdeki «güdemez» kelimesi yerine «kurulamaz» kelimesinin kullanılması da bu amaç unsurunun önemini gösteriyor.⁷ Gerçi «kurulamaz» terimi, kuruluştaki muvazaa ihtimallerini önlemek ve belli bir partiyi destekleme amacıyla kurulduğu hâlde Cemiyetler Kanununun 9. maddesindeki deyimle «gizli tutulan gayesini saklayan» dernekleri kapatabilmek amacıyla konmuştur ama, madde bu hâliyle, başka amaçlar için kurulmuş bir derneğin seçimler sırasında belli bir partiyi desteklemesini de önleyemeyecektir. Göze çar-

(6) **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**. Cilt 35, sf. 323, 48. birleşim (29.1.1965).

(7) Geçici Komisyon sözcüsü, «... uzun müzakereler neticesinde **güdemez** kelimesini koyduğumuz halde, **güdemez** kelimesi bir devamlılık arzedeceği için, bunu tekrar aramızda teemmül ederek **kurulamaz** olarak tahvil ettik ve gruplararası tahrir de bu şekilde verildi» demektedir. (**Millet Meclisi Tutanak Dergisi**. Cilt 35, sf. 478, 55. birleşim (11.2.1968).

pıcı bir örnek, bu olanağın önemini daha iyi belirtebilir : Yukarıda söylenenlerin ışığında, «Sosyalizmi Yayma Derneği» adıyla bir dernek kurulması pekâlâ mümkündür (dernek, bu yaymayı siyasî mücadele dışında kalan yollardan yapacağını söyleyebilir). «Sosyalizm için iktidar mücadelesi yapma» yerine «iktidar mücadelesi dışında kalan yollardan sosyalizmi yayma» amacına bağlı kaldığı sürece, bu derneğin seçim dönemlerinde bir sosyalist partiyi destekleyici faaliyetlerde bulunmasını önleyebilmek olanağı yoktur. Millet Meclisindeki görüşmeler sırasında Geçici Komisyon sözcüsünün konuşmalarında da buna yakın görüşler bulmak mümkün : «...Bir kültür derneği kendi tüzüğünde yazılı gayeleri dairesinde seçimler sırasında çalışmakta serbesttir. Tüzüğünün şumûlü dairesinde bir konferans verirse, bunun hiçbir suretle belli bir adayı destekleme mânasına geleceğine komisyon olarak kaani değiliz.»⁸ Tabii, maddenin lafzı, bu sözlerden çok daha ileridedir : dernek, konferans vermek veya verdirmek suretiyle dolaylı bir destekleme yerine, doğrudan doğruya bir desteklemeye de girişse, bu maddeyle konan yasaklamayı çiğnemiş sayılamaz; çünkü kuruluşu bu amaçla olmamıştır. Ortada Ormancılar Derneğinin belli bir orman politikasından dolayı belli bir partiyi desteklemesinden farklı sayılabilecek herhangi bir durum yoktur.

Öğrenci Dernekleri ve Siyaset

Derneklerin partilerce veya kişilerce yürütülen siyasî iktidar mücadelesiyle ilgilenmeleri, seçim dönemlerinde bunları desteklemeleri, kendi amaçları ölçüsünde ve bu amaçların gerçekleştirilmesine bağlı olarak girişilmiş bir faaliyet olmaktadır. Bunun bile tam anlamıyla «siyasetle iştigal» kavramının kapsamına girebileceği söylenemez. «İştigal», zorunlu olarak «süreklilik» kavramını akla getiriyor. Oysa, bütün bu durumlarda, «siyasî tutum» ikincil ve geçici bir nitelik taşımaktadır.

Böyle olunca, aynı kavramın Cemiyetler Kanununda öğrenci dernekleri için bir yasaklama unsuru olarak kullanılması büsbütün şaşırtıcı oluyor. Ama, herşeyden önce, konuya biraz daha açıklık getirebilmek için, «öğrenci derneği» veya yasadaki deyimiyile «talebe cemiyeti» sözünden ne anlamak gerektiğini de belirtmek gerekir. Öğrenci derneği, ya her öğrenim kurumunda o kurumun bütün öğrencilerini kapsayan, onları biraraya getiren kuruluş olarak anlaşılabilir, ya da öğrenciler tarafından kurulmuş olan ve çe-

(8) *Ibid.*, sf. 479.

şitli adlar taşıyan kuruluşlara böyle bir nitelik tanınabilir. Birinci durumda, öğrenci derneğinin amacı, kendi içinde topladığı *bütün* öğrencilerin *bütün* konularıyla ilgilenmektir. Bu durumda, bu konulardan bazılarının, tıpkı öbür derneklerde olduğu gibi, siyasî tutumlarla, tercihlerle ve mücadelelerle ilgili olması pek doğaldır. Yine göze çarpıcı bir örnek konuyu aydınlatılabilir: partilerden biri burslu öğrenimi son derece yaygınlaştıracak somut bir programla ortaya çıksa ve bu sorun öğrencilerin üzerinde önemle durdukları bir konu olsa, derneğin partiyi desteklemesi «siyasetle iştigal» sayılabilir mi? Bu konuda en kesin kıstası yine «süreklilik» unsurunda aramak gerekecektir. Nitekim, Yargıtay 4. Ceza Dairesi, «Cumhuriyet Gazetesinde yayınladıkları bildiri münderacatına göre *siyasetle iştigal etmekten sanık* Orta Doğu Teknik Üniversitesi Öğrenci Birliği Başkanı ve Birlik Yönetim Kurulu üyeleri» hakkında Ankara Toplu Basın Asliye Ceza Mahkemesince verilen hükmü bozarken, siyasî nitelikteki davranışın bir tek olay dolayısıyla belirmesini yeterli saymamıştır: «...Bir Bakanın iddia edilen beyanına karşı bildiride izhar edilen ve *bir olaya münhasır kalan* bildirideki düşüncenin, derneğin siyasetle iştigal kasdına müsbet bir eylem ve hareket niteliğinde bulunmadığı nazara alınmadan yazılı şekilde hüküm tesisi bozmayı gerektirmiş»tir (20.12.1967 gün, E. 5429, K. 6861)⁹. Şüphesiz, bu, tek bir olayı «siyasetle iştigal» sayan görüşe göre hayli ileri bir tutum. Ama, yine de, bundan hareket ederek «bildirideki düşüncenin bir olaya münhasır kalmaması hâlinde», derneğin siyasetle iştigalden sorumlu tutulması mümkündür. Oysa burada aranması gereken süreklilik, herhangi bir derneğin belirli bir düşünceyi sürekli olarak savunması değil, bu savunuşun partiler veya kişiler arasındaki siyasî iktidar mücadelesini *sürekli olarak belli bir yönde etkilemek amacını güdüp gütmeyeceğidir*. Hattâ burada bile, derneğin tutumu ile belli bir siyasî parti veya kişinin görüşleri arasında paralellik bulunmasını, derneğin davranışlarından o parti ya da kişinin yararlanmış olmasını yeterli saymamak gerekir. Burada amaç unsuru üzerinde durmak ve dernek organlarıyla parti veya kişi arasında çeşitli olaylarla tekrarlanan bilinçli bir amaç bağlantısının bulunup bulunmadığını araştırmak gerekir. Başka bir deyimle, dernek, partinin veya kişinin siyasî mücadelesinde «militan» bir kuruluş hâline mi gelmiştir? Bu nokta aydınlanmadan, görüşler arasında sürekli bir paralellik bulunmasını veya münferit

(9) **Resmî Kararlar Dergisi** (Yargıtay ve Uyuşmazlık Mahkemesi Kararları), Yıl, 3, Sayı 5-6 (Mayıs-Haziran 1968), sf. 110-111.

olaylar dolayısıyla fiilî bir desteklemenin görülmesini yeterli saymak, öğrenci derneklerini hemen hemen bütün konularda hareketsiz bırakmak olur. Bir dernekle bir partinin görüşlerinde paralellik bulunması düşünce özgürlüğünün doğal bir sonucu olduğu gibi, derneğin *bazı konularda* bir partice girişilen eylemi desteklemesi veya o eylemi yapacak olan partinin yine o eylem çapında başarılı olması için çalışması, dernek oluşunun yüklediği bir görevdir. Siyasetle iştigal kavramının öğrenci dernekleriyle öbür dernekler arasında yarattığı en büyük ayrılık burada kendini gösteriyor: öbür dernekler, *kuruluş amaçlarının gerçekleşmesi için*, herhangi bir seçimde herhangi bir partiyi açıkça ve bütünüyle destekleyebildikleri hâlde, öğrenci derneklerinin desteklemesi, *kendi amaçlarının gerçekleşmesi için de olsa*, siyasî mücadeleye böylesine toptan bir katılma niteliğini alamıyacaktır. Görüldüğü gibi, aradaki sınır tutarlı bir şekilde korunamıyacak kadar belirsizdir ve en kesin çözüm, başka konularda olduğu gibi burada da Anayasanın tutumuna uygun geniş bir serbestlikten geçmektedir.

Kaldı ki, «öğrenci dernekleri» kategorisinin, yukarıda da belirtildiği üzere, öğrenciler tarafından kurulan ve çeşitli adlar taşıyan kuruluşlar için de kullanılması böyle bir sınırlamayı büsbütün güçleştirmektedir. Siyasetle iştigal yasağı yalnızca «temsîlî» veya «genel» kuruluşlara uygulandığı zaman, aynı öğrencilerin başka adlarla kurulmuş dernekler yoluyla «siyasetle iştigal etmeleri»ni önleyebilmek mümkün değildir. Buna karşılık, aynı yasak, hangi ad altında olursa olsun öğrenciler tarafından kurulmuş bütün derneklere uygulandığı zaman da, kurucular arasına *öğrenci olmayan* birkaç kişiyi alarak «öğrenci derneği» niteliğinden sıyrılmak pek zor bir iş midir?

Görülüyor ki, dernek çalışmalarına getirilmiş olan veya getirilmek istenen kısıtlamalar, yalnız Anayasaya aykırı durumlar yaratmakla kalmamakta, çeşitli anlamsızlıklara da yolaçmaktadır. Gerçekten, bir yandan «çoğulcu toplum düzeni» istemek, bir yandan da bu çoğulculuğu kısıtlayacak sınırlamalara gitmek, ancak çelişmelerle dolu bir toplumdaki çelişmeli kafalara yaraşır.